

ОСНОВНІ СТРАТЕГІЇ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТВОРЧОСТІ ШЕКСПІРА В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ)

Юрій Черняк

Гуманітарний університет "ЗДМУ"

У статті розглянуто основні форми популяризації творчого доробку Вільяма Шекспіра серед дитячої та молодіжної аудиторії. Увага зосереджена на популяризаторських стратегіях, що формуються внаслідок синтезу різних видів мистецтв. Окреслено роль нових інформаційних технологій як інтенсифікатора інтересу дітей і молоді до світової класики.

Ключові слова: популяризація; класика; інтерпретація; комедія; трагедія; діалог мистецтв; кіноверсія.

Вільям Шекспір належить до тієї категорії письменників, яких вважають поза-часовими або навіть надчасовими класиками світової літератури. Його шедеври, перекладені багатьма мовами світу, вже чотири століття привертають увагу читачього та глядацького загалу, стимулюючи осмислення вічних питань. Не втрачають актуальності слова, сказані ще в XIX столітті відомим американським філософом Р. В. Емерсоном: "У наш час література, філософія і саме мислення стали шекспірівськими. Його думка – це той горизонт, поза який наш сьогоднішній зір не сягає" [1, с. 17].

Важливим чинником, що сприяв активному зацікавленню постаттю й творчою спадщиною Великого Барда, слугує діалог різних видів мистецтва, який останні десятиліття постійно інтенсифікується. "У сфері духовно-практичної діяльності людини, – зазначає відомий український компаративіст Д. С. Наливайко, – дедалі більше зростає роль і значення пізнавальної функції, з чим пов'язана активізація літератури в системі мистецтв" [2, с. 16]. Тож природньо, що літературні сюжети, мотиви й образи дедалі частіше втілюються в інших мистецьких вимірах – живописі, скульптурі, музиці, балеті, кіно та ін. Це, з одного боку, розширює інтерпретаційне поле літературного матеріалу, оскільки, коли він потрапляє в систему художніх стратегій іншого виду мистецтва, може відбуватися прирощення нових смислів. З іншого боку, це створює гносеологічне підґрунтя до читання або перечитування літературних текстів, даючи поштовх пізнавально-інтелектуальній активності реципієнта.

У цьому контексті творчість В. Шекспіра може слугувати одним із найпереконливіших прикладів, адже саме його твори вже тривалий час тримають пальму першості (поступаючись місцем лише Біблії та давньогрецькій міфології) серед тих літературних шедеврів світової класики, що спричинили потужний резонанс у царині інших мистецтв. Показовою є, приміром, трагедія "Ромео і Джульєтта", атмосфера якої надихала багатьох відомих митців. Серед них були живописці та скульптори (Джошуа Рейнолдз, Вільям Тернер, Ежен Делакруа, Михайло Врубель, Огюст Роден), композитори (Вінченцо Белліні, Гектор Берліоз, Шарль Гуно, Петро Чайковський, Сергій Прокоф'єв), постановники балетів і мюзиклів (Серж Лифар, Леонард Бернштайн, Жерар Пресгурвік).

У XX столітті аудиторія шанувальників таланту великого англійського драматурга істотно розширилася завдяки своєрідному "зниженню вікового цензу". Популяризація

шекспірівських творів засобами інших видів мистецтва, зокрема кіно та мультиплікації, перетворила Великого Барда на знакову фігуру в молодіжному і підлітковому середовищі: шекспірівські образи стали упізнаваними символами, а цитати з його текстів набули статусу загальноновживаних афоризмів.

Фільми, які екранізують п'єси Шекспіра або створені за мотивами його трагедій чи комедій, незмінно привертають увагу глядачів і, зазвичай, мають комерційний успіх. Деякі з них, що близькі до шекспірівських текстів, приємно вражають глибиною проникнення у сутність ідейно-художнього задуму великого драматурга ("Король Лір" Григорія Козинцева, "Ромео і Джульєтта" Франко Дзеффірееллі, "Гамлет" Кеннета Брана). Інші ж кіноверсії, хоч і відхиляються від Шекспірового першоджерела, однак, зберігають його провідні ідейні імперативи. Більшість екранізацій виконують украй важливу соціокультурну функцію: вони не тільки популяризують класичні сюжети, а й сприяють підвищенню загального авторитету класики серед неелітарної публіки, формують інтерес пересічного глядача до постаті Великого Барда та його творів. Покажемо, приміром, той факт, що фільм "Ромео і Джульєтта" (1968) Ф. Дзеффірееллі щочетвертий глядач подивився мінімум тричі, а були навіть і такі, хто під час соціологічних опитувань визнавав, що дивився цю картину понад п'ятдесят разів.

Жваве зацікавлення молодіжної аудиторії викликала кіноверсія "Гамлета" (2000), запропонована американським режисером Майклом Алмерейдою, який "осучаснив" хронотоп Шекспірового шедедру (події відбуваються в наші дні у Нью Йорку, герої тією чи тією мірою причетні до так званої "Денмарк Корпорейшн"). Персонажі Шекспіра перенесені в сучасність: вони користуються мобільними телефонами і комп'ютерами, відвідують модні вечірки та їздять на престижних автомобілях. Але говорять вони мовою Шекспіра, і текст Великого Барда, поданий у модерній оправі, не сприймається як анахронізм.

Ця чергова спроба екранізації класики стала об'єктом дискусійних обговорень на сторінках преси та в Інтернеті. І оскільки будь-яке обговорення, як відомо, супроводжується зіставленням фільму з текстом оригіналу, то подібні творчі експерименти кіномитців можна вважати доволі ефективними заходами популяризації літературних творів. Наближаючи класичний текст до пересічного споживача кінопродукції, М. Алмерейда уникає спотворень чи примітивізації шекспірівського ідейно-художнього задуму: кіногерої говорять мовою Шекспіра, а вдало дібраний антураж, багата символіка, синтез кіно, мультиплікації та комп'ютерних кліпів сприяють успішній візуалізації складних ідейно-змістових концептів "Гамлета". Така модернізація класики, що іноді може збентежити і навіть приголомшити освічену дорослу людину, на молодіжну аудиторію, зазвичай, впливає доволі позитивно і, що надзвичайно важливо, сприяє її залученню до скарбниці світового красного письменства.

Поява і стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій суттєво розширюють можливості залучення дітей та підлітків до знайомства зі світовою класикою. Творча спадщина В. Шекспіра виявляється навдивовижу плідним ґрунтом, на якому швидко зростають різноманітні експериментальні проекти. Роботу над одним із них – рольовою комп'ютерною грою "Арден. Світ Шекспіра" – нещодавно розпочав професор Едвард Кастронова з університету Індіани. Гравцям буде запропоновано відчувати себе безпосередніми учасниками подій, які відбуваються з героями шекспірівської історичної хроніки "Ричард III". Складні амбівалентні характери літературних персонажів, висока подієва динаміка п'єси, оригінальне переплетіння психологічної переконливості з політичною логікою вчинків героїв – усе це робить твір В. Шекспіра вельми придатною основою для вибудовування віртуального світу. Маючи багатий досвід створення комп'ютерних ігор та наукового дослідження впливу віртуальних світів на свідомість і світогляд користувачів, Е. Кастронова сподівається запропону-

вати світовій спільноті новий різновид інтелектуально-психологічних ігор, в яких розважальність поєднуватиметься з пізнавальним, і навіть науковим компонентами.

Однією з поширених стратегій популяризації Шекспірової спадщини в молодіжному середовищі стало створення численних тематичних сайтів у мережі Інтернет. Вони не тільки пропонують цікаву й водночас ґрунтовну інформацію про життя і творчість Великого Барда, але й створюють можливості інтерактивного спілкування між користувачами. Показовим є веронський сайт Клубу Джульєтти (www.julietclub.com), який регулярно проводить розраховані головню на підлітків і молодь культурно-просвітницькі акції та конкурси, пов'язані з безсмертною трагедією Шекспіра. Цей клуб був створений 1972 року у Вероні, де від 30-х років ХХ століття при монастирі Сан Франческо діяла група ентузіастів під орудою Еttore Солімані. Палкий шанувальник Шекспіра, Е. Солімані сприяв реставрації тих меморіальних пам'яток, що пов'язані з легендою про юних закоханих, а також започаткував традицію відповідати на листи, адресовані Джульєтті. Вдячні нащадки закріпили за Е. Солімані почесний титул "перший секретар Джульєтти".

Сьогодні цю традицію продовжують співробітники і добровільні помічники Клубу, серед яких є й фахівці-психологи. Запроваджено інститут так званих "секретарів Джульєтти". Вони відповідають на поштові та електронні листи (понад 5 тисяч на рік), автори яких – а це здебільшого підлітки й молоді люди – пишуть про свої почуття, шукаючи поради чи розради. Цікаво, що від 1993 року Клуб Джульєтти започаткував традицію щорічного конкурсу на найпоетичніший лист. Причому святкова церемонія вручення призу "Premio Sara Giulietta" переможцям цього конкурсу відбувається в День Святого Валентина в Будинку Джульєтти у Вероні. Крім того, щорічно 16 вересня – у день, який, за легендою, вважають днем народження Джульєтти, – у Вероні проводяться фестивалі й костюмовані вистави, виставки живопису та мистецьких виробів, навіяних безсмертною трагедією. Від 1996 року там же авторам популярних і оригінальних творів щорічно вручають літературну премію "Scrivere per Amore" ("Творити в ім'я кохання").

Не втрачає продуктивності й традиційна форма популяризації класичної спадщини – видання спеціально адаптованих текстів, розрахованих на дитячу аудиторію. Стосовно Шекспіра, то таку інтерпретаційну практику вперше було застосовано ще на початку ХІХ ст. Письменники Чарлз і Мері Лемб, брат і сестра, які адресували свої твори здебільшого дітям, наважилися на доволі сміливий експеримент: вони переказали зміст геніальних п'єс Великого Барда в максимально доступній і простій формі, зберігаючи якомога більше шекспірівських слів, каламбурів, сентенцій тощо. Мовна палітра лембівських текстів виявилася доволі оригінальною. З одного боку, легкі й зрозумілі для дітей перекази-переспіви давали чітке уявлення про основні колізії та сюжетну канву трагедій і комедій Шекспіра. З іншого боку, діалоги персонажів були максимально наближені до оригінальних, тобто тих, які написав драматург. Крім того, у власне наративному просторі, що створювався описами та змалюванням основних подій, часто траплялися слова елизаветинської доби і шекспіризми. Утім, подавали їх у такому контексті та в супроводі таких синонімічних слів, що їхнє лексичне значення ставало для читача доволі прозорим і не викликало труднощів у сприйнятті. Своє головне завдання Чарлз і Мері Лемб вбачали в тому, щоб сформувати в юних читачів чітке уявлення про проблематику та сюжеттику Шекспірових творів, сприяючи вихованню найкращих морально-етичних якостей. Тож не дивно, що вони активно використовували наративні стратегії, запозичені з фольклорної, зокрема казкової та легендарної, традиції. Однак результат їхнього творчого експерименту перевершив усі сподівання, адже поряд із просвітницько-пізнавальною та етико-виховною функціями "Казки від Шекспіра" виконували ще й власне естетичну функцію. Зберігаючи красу Шекспірового слова й почасти відтворюючи дивовижну магію його текстових

пасажів, вони сприяли розвиткові художніх смаків юного читача і стимулювали його до того, щоб згодом перейти до читання класичних текстів в оригіналі.

Тогочасна публіка відразу ж високо оцінила сміливий експеримент Лембів: їхню книжку неодноразово перевидавали, у пресі з'являлися схвальні відгуки, а освітяни називали "Казки від Шекспіра" своєрідним вступом до вивчення Шекспіра в школі. До заслуг цієї популяризаторської версії традиційно відносять простоту і лаконічність оповіді, чіткість сюжетної схеми, відсутність кривавих сцен та епізодів, де натуралістично змальовувалася б жорстокість. Цікаво, що ще в XIX столітті відзначалась користність книги Лембів не тільки для дітей, а й для дорослого читача. Критики вважали, що зачаровані магією Шекспірового слова читачі трагедій та комедій не рідко втрачають деякі нюанси сюжетних перипетій, а деколи навіть не зовсім правильно інтерпретують деякі моменти, важливі для адекватного розуміння авторського задуму. Переконливість монологів шекспірівських персонажів, віртуозна словесна гра і дивовижна стилістична майстерність, що є наскрізні в текстах Великого Барда, на думку апологетів версії Лембів, інколи спричинюють дивний парадокс: тексти оригіналів читають, ними захоплюються, їх цитують, але розуміють їх не повністю. Тож "Казки від Шекспіра" поставали як своєрідний путівник сюжетами трагедій і комедій, покликаний підготувати неелітарного чи недосвідченого читача до належної рецепції оригіналів.

Чарльз і Мері Лемби вмістили в своєю виданні тільки 20 із 37 текстів драматичних творів Шекспіра. Вони віддавали перевагу тільки трагедіям і комедіям, залишивши поза увагою історичні хроніки. Другорядні персонажі більшості п'єс, попри важливість їхньої ролі в загальній концепції Шекспірового задуму, були вилучені з дійових осіб заради спрощення фабули та зменшення сюжетних колізій.

Популярність "Казок від Шекспіра" не згасає вже майже два століття, демонструючи світові не тільки продуктивність лембівської стратегії, а й реальну потребу читацького загалу в літературній продукції подібного типу. Відомий англійський художник Артур Рекгем 1909 року намалював цикл із 13 ілюстрацій до шекспірівських сюжетів, які були вміщені до чергового видання "Казок від Шекспіра". Ці ілюстрації надали книжці особливий привабливості й тривалий час серед представників середнього класу американського суспільства її вважали найкращим різдвяним подарунком для дітей.

В Англії та США видається літературна серія "Поезія для молоді" ("Poetry for Young People"), що покликана популяризувати поетичну класику в молодіжному середовищі. У цій серії, зокрема, важливе місце посідає книга Девіда і Марії Кастан "Поезія для молоді: Вільям Шекспір". Вона містить передмову, де висвітлюється життєвий і творчий шлях Великого Барда, та 27 фрагментів із його творів. Кожному фрагментові передє коротенька анотація, в якій окреслюється місце цього поетичного пасажу в загальній структурі п'єси. Це видання дає деякі уявлення про поетичну манеру Шекспіра та знайомить юних читачів із найвідомішими рядками його творів. До речі, 2003 року в Росії з'явився аналог цієї книжки (укладач С. Вітковський, видавництво "Ексмо") з ілюстраціями Марії Кастан і передмовою Гленна Гаррінгтона, Текстові ж фрагменти з творів Шекспіра подані в перекладах російських поетів (С. Маршака, Б. Пастернака, М. Лозинського, Т. Щепкіної-Куперник та ін.).

Отже, розгляд основних механізмів і напрямів популяризації творчої спадщини Великого Барда в молодіжному середовищі засвідчує появу нових продуктивних стратегій, пов'язаних з науково-технічним прогресом та розвитком інформаційних технологій. Помітно розширюючи горизонти рецепції, ці стратегії вдало доповнюють такі традиційні форми, як публікація текстів в оригіналі та перекладах, їхня адаптація для конкретної вікової категорії, театральні постановки та екранізації творів Шекспіра. Оновлення арсеналу засобів і прийомів популяризації сприяє залученню щораз нових і нових типів реципієнтів (кіно- та телеглядачі, користувачі мережі

Інтернет, любителі комп'ютерних ігор та ін.) до лав шанувальників його таланту. Подальший інформаційний прогрес відкриватиме ще ширші можливості для популяризації світової класики та збуджуватиме нові хвилі зацікавлення до постаті й літературного доробку Великого Барда, ще раз підтверджуючи слушність пророчих слів Й.-В. Гете: "Шекспір – і кінця йому немає".

1. *Emerson R. W. Shakspeare; or, the Poet.* Boston, 1904. 2. *Наливайко Д. С. Взаємозв'язки і взаємодії літератури й інших мистецтв в аспекті компаративістики // Літературний дискурс: генезис, рецепція, інтерпретація (літературознавчий, культурологічний і методичний аспекти).* К., 2003.

MAJOR STRATEGIES IN POPULARIZING SHAKESPEARE AMONG YOUNG READERS: OTHER COUNTRIES' EXPERIENCE

Yuriy Chernyak

The article deals with the ways of popularizing Shakespeare's works among children and youth with a particular emphasis on those strategies which have been formed by the synthesis of different kinds of art. The role of new information technologies in raising the interest of young readers in the world of classics has been considered.

Key words: popularization; classics; interpretation; comedy; tragedy; dialogue of arts; screen version.